

ŽELEZNÉ RUKY – román od Júliusa Barča-Ivana (1909 – 1953), vydaný v roku 1948.

Psychologický, resp. sociálno-psychologický román stvárňujúci Freudovu psychoanalýzu pomenovaný oidipovský komplex. V Barčovej tvorbe má výnimočné miesto, čiastočne aj preto, že ide o jeho jediný román (popri dominantnej dráme a súbežnej novelistike a esejistike, hoci isté autorove aspirácie k románu možno vidieť napr. v jeho próze pre deti *Husličky z javora* či v próze *Cesta ďaleká*). Próza má autobiografické črty a pre líniu existenciálneho vzťahu k svetu býva označovaná aj ako filozofický román. Expresionistického pôvodu sú motívy konflikt otca a syna, maska, dvojníctvo, človek ako bábka v rukách osudu. Z hľadiska kompozície je zreteľná dramatická výstavba textu a silný príklon k tragédii. Spojivá s dramatickou i ostatnou prozaickou tvorbou autora potvrdzuje zobrazovanie podobných situácií (odcudzenie a zblížovanie postáv v priebehu deja) a využívanie obdobných kompozičných postupov (dramatická výstavba, kapitoly ako scénické segmenty).

Témou románu je revolta syna voči otcovi, intelektuálne hľadanie osobnej identity mladého človeka v „boji“ s otcovskou autoritou. V centre pozornosti je vymaňovanie sa dospievajúceho syna zo symbolického zovretia otcových „železných rúk“, vzťah k obetavej matke, vzburá voči otcovi a následne, v rámci osobného dozretia a pomyselného prekročenia hranice intelektuálnej dospelosti, jeho pochopenie a zmierenie sa s ním.

Hlavnou postavou monologicky vedeného rozprávania a zároveň rozprávačom je devätnásťročný Vlado, syn prísneho a zásadového obchodného riaditeľa továrne na detské hračky v bližšie neurčenom slovenskom malomeste. Dej románu sa odohráva niekedy v čase po prvej svetovej vojne, počas letných prázdnin, po ktorých by sa syn mal stať vysokoškólakom. Z tejto situácie sa odvíja aj prvý románový konflikt medzi synom a otcom. Syn po svojom účinkovaní v študentskom divadelnom predstavení oznámi rodičom, že chce byť hercom. Otec však jeho voľbu kategoricky zamietá a navrhuje štúdium práva. Syn sa postaví proti, odmieta s otcom komunikovať, v rámci sporu je dočasne „vyhostený“ z domu – nezúčastňuje sa spoločných rodinných obedov a večerí. Býva v letnom domci, ktorý mu kedysi dal postaviť otec z obavy o jeho zdravie. S otcom sa nestýka, ale veľa o ňom rozmýšľa. V spoločnosti študentov ho zaujme neznámy chlapec, ktorý jeho divadelný výstup posudzuje kriticky, ktorý má ale medzi rovesníkmi rešpekt – najmä preto, že je chorý na tuberkulózu. Vlado sa dozvedá, že neznámy je jeho nevlastný brat: je to nemanželský syn jeho otca. Chce sa s Julom zbližiť, ale Julova postupujúca choroba mu to príliš neumožňuje. Otcovo počínanie ostáva nevysvetlené a zakryté tajomstvom, syn ho hodnotí ako nemorálne a pokrytecké. Dozvedá sa tiež, že i malomesto jeho otca odsudzuje. Chce otca aspoň prinútiť, aby Julovi, žijúcemu s chudobnou matkou v biednych pomeroch, finančne pomohol. Spolu s priateľom Janom napíše otcovi anonymný list, v ktorom ho vyzýva, aby Julovi prispel na liečenie. Otec list odovzdá polícii, Vlado sa nakoniec priznáva, že je to jeho práca. Akýmsi sprostredkovateľom v boji s otcom sa mu stáva rodinný lekár. Po Julovej smrti sa zaťažkávajúcou skúškou – pre otca i pre syna – stane moment prítomnosti, resp. neprítomnosti na Julovom pohrebe. Aj keď Vlado spočiatku chce doceliť, aby otec išiel aspoň na pohreb, keď už nenavštívil syna ležiaceho na smrteľnej posteli, nakoniec pochopí, že aj jeho vlastná prítomnosť na smútočnom obrade je problematická: uvedomí si, že jeho miesto je pri otcovi. Nepostaví sa na stranu odsu-

dzujúceho kolektívu, ale vráti sa k rodine, ktorej sa medzičasom, podľa slov matky, od-cudzil. „Utrpenie“ ho zocelilo a pripravilo na zmierenie s otcom, ktorý tiež prešiel výraz-nou zmenou: obraz „železných rúk“ v závere nahrádza dotyk otcovej „láskavej ruky“. Zmierenie je však ale len iluzórne, pretože syn znova iba prijíma rolu otroka.

V popredí Barčovho románu je vnútorný svet mladého človeka, ktorého sny naráža-jú na realitu. Motív generačného konfliktu nadväzuje na líniu moderny z prelomu storočí (revolta synov voči otcom), významovo ho však rozširuje štylizácia oidipovského kom-plexu a hamletovských existenciálnych úvah. Ústrednými pojmami protagonistovho po-hľadu na svet, jeho výkladu sveta sú divadlo, herectvo, moment hry. S tým súvisia mo-menty ilúzie, pretvácky, neúprimnosti a klamstva. Syn sám seba vníma ako niečo výni-močné, zvyrazňuje svoju inakosť, a tým aj tragický rozmer svojho bytia, zvonka je však hodnotený ako neúprimný a necitlivý egoista, ako namyslený nafúkanec, pričom viaceré postavy naznačujú, že je „taký istý“ ako jeho otec (moment identifikácie oboch postáv). Je uzavretý do seba, žije „v tichosti svojej samoty“, izolovaný od iných, ibaže v hĺbke duše túži po priateľstve a láske. Izolácia je pritom pociťovým i materializovaným stavom – protagonista sám stavia okolo seba obranný múr, ale aj v skutočnosti žije oddelený plotom od ostatných. Všetky traumy prežíva skryte, vo svojom vnútri, kde vedie fiktívne dramatické dialógy so svojimi partnermi a protihráčmi.

Vzťah syna k otcovi je zmietaním sa medzi láskou a nenávisťou, je neustálym laví-rovaním medzi jeho prijatím a odmietnutím. Na jeho charakteristiku sa používa slovo „boj“ – zo strany otca „o zachovanie moci“, zo strany syna o prejavenie vlastnej vôle a svedomia, pričom syn chce z boja „vyjsť ako víťaz“. Základným pociťovým stavom je vedomie poníženia (syn ako „ponížený otrok“) a bezmocnosti („bábka v rukách otca“, „figúrka, s ktorou bude chcieť urobiť ťah“). Kým pri nezákonnom synovi je dôležité, že Julio vyrastal bez otcovej „ochrannej ruky“, pri legitímnom synovi sa tie isté ruky vníma-jú ako obmedzujúce a ubližujúce – t. j. „železné“. V pozadí komplikovaného vzťahu k ot-covi je však túžba po jeho vysnívanom obraze.

Oproti negatívne prijímanému otcovi je matka vnímaná kladne. Je oporou, pilierom rodiny, útočiskom. Vystupuje ako mučeníčka a trpiteľka, ktorá svoj život poníma ako obeť. Barčovo riešenie konfliktu odkazuje na moment fatalizmu a trpiteľstva. Život je mocnejší ako jednotlivec, je plný utrpenia, pričom v trápení človek stvrdne. Ľudia sa stávajú tvrdými, aby mohli prežiť. Vyústenie prózy sa zhoduje s Barčovým názorom, že „budúcnosť nemožno stavať na pomste“. Nihilizmus je preto nahradený príklonom k po-rozumeniu a láske ako k základným pozitívnym ľudským hodnotám. S odmietnutím ne-gativizmu sa spája istý druh pátošu, ktorý v konečnom dôsledku zvyraznil modelovosť celej prózy.

Román je sústredenou analýzou duševných stavov a pociťov. Ide o súhrn existen-ciálnych úvah, predstáv a sebaanalýz, prebiehajúcich na pozadí oslabeného vonkajšieho dejového rámca. V rámci vnútorného monológu postavy prebiehajú jej vnútorné dialógy so samým sebou i s inými ľuďmi. Ako v tejto súvislosti konštatoval O. Čepán, „Barčov tzv. vnútorný monológ je v skutočnosti »vnútorným dialógom« disparátnych hlasov jed-nej trpiacej bytosti“. Z hľadiska výrazu dominuje strohý záznam stavov, situácií, scén, príznačné sú krátke, úsečné vety. Kompozičné členenie na kapitoly sa vnútorne naruša

prevahou scénických obrazov (ktoré okrem iného využívajú moment priestorového členenia: dom, letník, fabrika, lavička, štvrť chudobných, resp. spoločnosť – rodina – samota). Podstatným výstavbovým prvkom prózy je princíp kontrastu a antinómie.

Výnimočné postavenie románu *Železné ruky* v kontexte Barčovho diela vyplýva z faktu, že Barč v danej próze zhrnul všetky svoje kľúčové témy a postupy. Zrod nového, lepšieho človeka je v ňom podmienený prežitým utrpením a poznaním, že skutočnou hodnotou sú pochopenie a láska. Barčova moderná psychologická próza sa tak stáva nositeľkou istého, jasne pomenovaného etického posolstva.

VYDANIA

Železné ruky. Martin, 1948; Bratislava, 1965.

PREKLAD

Železné ruce. Prel. Emil Charous. Praha : Melantrich, 1985.

LITERATÚRA

ČEPAN, O.: Barčova próza ako spor bytia a vedomia. In: *Romboid*, roč. 15, 1980, č. 2, s. 44 – 48;

RAMPÁK, Z.: *Variácie Juliusa Barča-Ivana*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1973.

ŠTEVČEK, J.: Román životného herectva – Barčove *Železné ruky*. In: *Dejiny slovenského románu*. Bratislava, 1989, s. 389 – 398;

VANOVIČ, J.: *Cesta samotárova*. Martin, 1994.

Dana Kršáková

SMRŤ CHODÍ PO HORÁCH – románový debut Vladimíra Mináča (1922 – 1996) vydaný roku 1948. Dielo je ovplyvnené tvorbou E. Hemingwaya (Komu zvoní do hrobu, postava Roberta Jordana), dominuje v ňom protivojnová tematika, odpor proti násiliu, je spomienkou na obeť druhej svetovej vojny, ako aj oslavou víťazstva ľudskej odvahy a nezlomnosti nad fašizmom.

Už názov knihy naznačuje ústredný existenciálny rozmer diela, ktorého súčasťou je zobrazenie človeka v hraničných životných situáciách (každodenná konfrontácia so smrťou, úporná snaha prežiť, nepodľahnúť neľudským podmienkam a schopnosť zachovať si ľudskú dôstojnosť aj po poznaní „existenciálneho dna“). V čase svojho vyjdenia bol román literárnou kritikou prijatý rozporuplne, dobová marxistická kritika mu vyčítala istú mieru subjektivismu, živelnosti a publicizmu.

Dej sa odohráva v čase Slovenského národného povstania až do skončenia druhej svetovej vojny, literárny priestor je situovaný do obcí a lazov hornatého územia stredného Slovenska a koncentračných táborov Mauthausen a Dachau. Dielo je v mnohom autobiografické, autor v ňom zaznamenal aktuálne životné zážitky zachytené so značnou mierou emocionálnej zaujatosti a spontánnej bezprostrednosti. Napriek tomu si rozprávač od